

LA UTILITAT DELS TOPÒNIMS: EL CAS DE LA SERRA DE SANTA POLA

Joan Antoni Molina

I. INTRODUCCIÓ

Sovint hom s'assabenta en la nostra disciplina d'alguna confrontació per culpa d'un nom de lloc, és a dir, d'un topònim. D'altra banda existeixen també crítiques referents a qualsevol canvi de denominació o d'anomenament d'un lloc.

La veritat és que la comarca del Baix Vinalopó, seguerament com li ha passat a moltes altres d'aquesta zona, sofreix el gran problema de les interferències del castellà en els nostres topònims, o si es vol també podem dir: de la seua castellanització. Encara que, en realitat, aquest problema de la substitució lingüística que hem hagut de patir tots nosaltres, s'ha estés a tots els àmbits de la nostra cultura.

El bilingüisme que veiem a les entrades dels nostres pobles (el cartell del topònim) o el dels carrers, palesen ben bé el desvirtuament de la nostra toponímia. Però el perill més gran d'aquesta castellanització és la confusió que es produeix, i m'estic referint a aquelles traduccions de topònims, pels quals la seua vertadera intencionalitat, així com el seu significat, queda totalment desvirtuat i desvaloritzat ja no sols per a la cultura o l'aspecte folklòric (espill de la tradició), sinó també de tipus informatiu per a les investigacions de la nostra disciplina.

Aquest tractament informatiu del topònim és gairebé sempre utilitzat ingènuament, sense saber traure-li tot el seu profit. Ans hom s'ha fixat en el seu caràcter cultural pel seu arrel de tradició, i altres voltes ha estat cavall de baralla i de discussions en l'aspecte lingüístic, etc.

En aquest treball allò que intente és deixar apuntades un seguit de característiques que ens ofereix la toponímia com a possible ciència auxiliar o complementària d'altres.¹

Concretament i en la meua condició de geògraf, tractaré la utilitat de la toponímia en les distintes matèries de Geografia. Em fixaré com a exemples alguns dels topònims de la Serra de Santa Pola, encara que intentaré que aquests servesquen d'exemples generalitzadors.

II. TOPONÍMIA I GEOGRAFIA

En aplegar aquestes dues disciplines, d'antuvi cal conèixer el seu per què. Aleshores, la contestació és ràpida i precisa. La toponímia es refereix als noms dels llocs, doncs, l'home en temps passats (llegiu en una època en la qual predominava una societat rural) vivia amb una major coneixença de la naturalesa i de llurs entorns, per la qual cosa li resultava més fàcil identificar una àrea de terreny amb el nom del topònim. D'aquesta forma amb una simple ullada a l'inventari toponímic de la zona ens assabentaríem prou bé del relleu geogràfic d'aquesta. Dins d'aquesta disciplina existeixen varies branques o temàtiques diferents com la geomorfologia i la biogeografia, les quals resultarien més afavorides dins d'un estudi toponímic.

Realment es tracta més bé d'una tècnica de treball en iniciar una investigació. Tampoc no ens devem quedar sols en la informació que ofereix el topònim, sinó que l'aprofitarem com una primera aproximació per a l'estudi de la zona concreta, ja siga des d'un punt de vista geomorfològic o biogeogràfic, ja siga per a discernir sobre unes formes determinades del relleu o per uns paisatges vegetals concrets.

En iniciar un treball d'investigació geogràfica, la primera cosa que cal fer és la representació cartogràfica del sector a analitzar, així hom pot fer-se una primera idea d'una sèrie de qüestions específiques. El pas següent seria comprovar si el nom del lloc es correspon amb la realitat.

¹ En part, allò que em va despertar l'interés per la toponímia va ser una conferència de Vicent Maria Rosselló i Verger a la Universitat d'Alacant, la qual augmenta la curiositat sobre aquest tema.

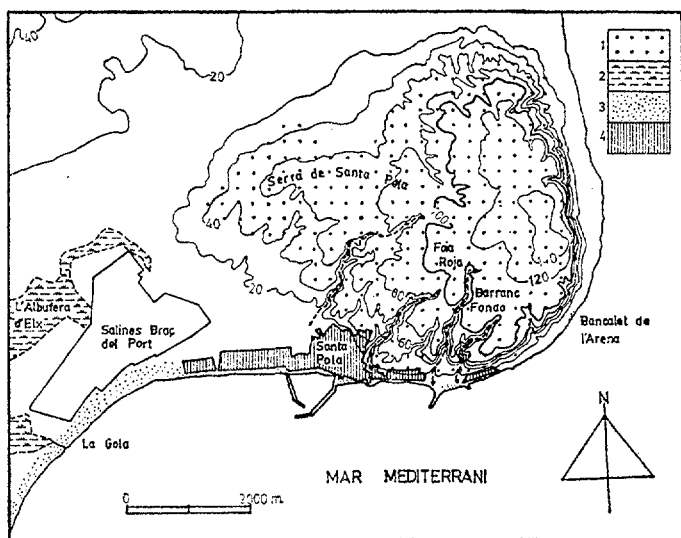

En aqueix moment cal recórrer o bé a la fotointerpretació (visió del terreny a través de la fotografia aèria) o bé, el que seria més correcte, l'eixida al camp, el contacte directe amb l'objecte d'estudi, la comprovació *in situ*.

En conclusió, l'ajuda de la toponímia és sempre positiva, però avui podria ser-ho més encara si l'original toponímia valenciana no hagués estat transformada o deformada pels topògrafs, els quals han pres els noms de forma col·loquial i la majoria de voltes la transcripció ha estat des d'una òptica castellanitzadora.

III. COM VEURE EL TOPÒNIM

Tot topònim que ens interesse per a aquesta disciplina porta al seu si una informació inherent i que va unida amb el significat de la paraula que el forma. Vull dir amb això que hi ha en tots o gairebé tots uns noms comuns que han esdevingut propis, i que en anomenar un lloc (aquest seria el cas de Serra, Barranc, Platja, etc.) estan descrivint allò que hi trobem, ja siga un sector elevat,

Croquis geomorfològic del dom miocè de la Serra de Santa Pola amb alguns topònims treballats. 1: sector amb predomini de materials calcaris on es desenvolupen les formes kàrstiques. 2: sector del marený de l'Albufera. 3: sector de platja i esculls sabuloses. 4: zona urbanitzada

una depressió, etc.² A continuació, l'altra part del topònim, pot ser un nom propi (cas de referir-se a una persona pel seu cognom), o bé un altre nom comú en genitiu o precedit de preposició, o bé un adjectiu, el qual també esdevé de vegades en propi i aporten una informació més precisa o la que realment interessa a l'investigador.³ En tots aquests casos, els significats dels noms són limitats, cal acudir a una sèrie de materials complementaris o auxiliars (sense anar al lloc) que poden ajudar-nos en la finalitat perseguida. Els materials són mapes geològics, corbes de nivells en els mapes topogràfics, etc.

IV. L'EXEMPLE CONCRET

S'han elegit uns quants topònims que poden servir de manera il·lustrativa a la finalitat d'aquest article.

L'obtenció d'ells ha estat per dos camins: de manera col·loquial, o amb una fullejada al llibre de Román del Cerro i Mikel Epalza.⁴ El resultat es pot considerar satisfactori i variat, ja que existeixen topònims referents a realitats ben diferents: els que podríem anomenar geomorfològics són sobretot els del litoral, mentre que els altres són els referits a la morfologia de les calcàries.

En total s'han treballat una dotzena de topònims, la meitat dels quals són de barrancs, i la seua informació és prou variada i precisa. D'aquest inventari, vuit en són de morfologia i quatre de trets de vegetació, dels quals un té valor doble: Barranc de la Cova de la Figuera.

a) Analitzarem primer els que fan referència a un paisatge vegetal, o bé a una espècie i que amb la fusió dels dos elements obtenim la composició del susdit paisatge:

— D'aquest grup, dos m'han arribat de forma col·loquial: un, oral de viva veu per part dels familiars o veïns: «La Pinà», l'altre és «El Pinet». Els dos fan al·lusió a la mateixa realitat, encara que apareixen uns dubtes que cal aclarir. El primer es refereix a una extensió gran, el contrari el topònim seria la «Pinaeta»; i el segon és ben clar que es tracta d'un diminutiu.

Hi ha d'altres diferències entre ells, referents a la diferent ubicació o localització. El primer a la Serra, el segon a la vora de la mar. És a dir, fan referència a una

² És la primera dada a tenir en compte, podríem dir que és el primer graó en el procés tant mental com d'anàlisi del nom, és el que marca la pauta a seguir.

³ Aquesta segona dada, o allò que caldria anomenar com segon membre o element del topònim, ens aproxima definitivament cap a un tema concret: morfologia, biogeografia; o encara que no es faça referència a la geografia humana (no sols l'agrària, sinó també la urbana, de població, la industrial, etc.).

⁴ DEL CERRO, R. i ESPALZA, M., *Toponimia mayor y menor de la Provincia de Alicante. Listado por municipios*, C.E.P.A., 1983, Alacant.

massa forestal més o menys considerable, l'altre a uns pins plantats damunt d'unes dunes per a fixar-les o frenar-les, però els dos topònims es refereixen a una espècie vegetal concreta: el pi carrasc o *Pinus Halepensis*.

— L'altre topònim, el Barranc de la Canyada de la Bejiotera, ens informa en les dues primeres paraules de l'element amb valor morfològic, i la darrera paraula es refereix a la vegetació. El substantiu «bejiotera» està en funció de l'existència d'unes mates que donen bejiores i que no són altres que les carrasques o coscolls de l'espècie *Quercus coccifera*. Un topònim semblant apareix a Elx, el qual no he localitzat encara, per molt que l'he buscat. Es tracta del «Camí de la Bejiotera», que segurament segueix referint-se a la mateixa realitat.

— A continuació tenim el «Barranc dels Margallons», on trobem l'espècie dels margallons o *Chamaerops Humilis*, vegetació característica del SE de la península i que a la Serra de Santa Pola està profusament representada.

— Per últim tenim el «Barranc de la Cova de la Figuera». En el mateix nom trobem ja la informació de tipus morfològic i la referent a la vegetació, l'espècie *Ficus Carica*, encara que es tracta d'una espècie plantada.

b) Per un altre costat estan aquells topònims que feien evident una morfologia, és a dir, que serveixen a la geomorfologia. Ells ens informen no solament de l'aspecte, sinó també de la seua gènesi. Es poden distingir dos grans grups o conjunts: un referit a la morfologia litoral i l'altre íntimament lligat al modelat de les cal·làries.

b.1. Pel que fa al primer conjunt tenim dos noms:

— «La Gola», aquest topònim està molt estès al llarg dels Països Catalans, fins i tot ha esdevingut un concepte de la matèria d'estudi. El valor del topònim descansa en què, no sols fa referència a un canal pel qual ix aigua a la mar des de l'interior, sinó que es desprén tot un traspaís compost per un aiguamoll o albufera.

— «Bancal de l'Arena», del significat podem traure la informació. Es tracta d'una acumulació d'arena que ha format una platja al peu del Far de Santa Pola, i és de suposar que fou fruit de la deriva del litoral, que ha aprofitat una sèrie d'entrons en la costa que han actuat com a trampa de sediments. La informació d'aquest nom es

veu ampliada pel fet de la zona on apareix. Per la seua reduïda extensió, el topònim ha pres la forma colloquial de Bancalet, diminutiu força expressiu.

b.2. El segon grup el formen sis noms dels quals n'he agrupat tres per analogia conceptual.

— Aquestos tres primers que agrupem són: Barranc de la Cova dels Flares, Barranc de la Cova de la Figuera i la Cova de la Gota. Tots tres tenen en comú la referència a una forma concreta: la cova. A aquest aspecte cal dir que tractant-se d'un territori calcari, la gènesi de les mateixes estan en la dissolució de les roques. El més significatiu dels tres és el darrer, ja que fa clara al·lusió al caràcter càrstic del gotejar de la cova, que ha provocat l'aparició de precipitacions de carbonat càlcic, encara que de forma molt reduïda.

En ocasions, les coves que s'hi anomenen són simplement entrants còncavs de la roca, els quals no arriben a formar cavernes. Són formes atribuïdes a la descomposició de la roca degut a la humitat ambiental o simplement per la pluja.

— Un topònim interessant és el «Barranc de les Caolles del Manc». Les caolles són unes formes de detall, fruit de la dissolució de les calcàries en formes còncaves, a manera de ponors o nuclis de dissolució. Aquestes caolles són les que s'han utilitzat per a enviscar i en ocasions per a netejar algun utensili després de la pluja.

— Un topònim conegut de manera colloquial és el de Barranc Fondo. El nom ens ho diu tot, i en visitar-lo, efectivament el barranc és prou fondo. El mot fondo és un mossarabisme que encara manté la nostra llengua. El topònim reflecteix l'encaixament sofert pel barranc, però degut no sols a l'acció mecànica de l'aigua, sinó també la de tipus químic, deparant un canó càrstic.

— Per últim tenim el topònim que em va estimular a engegar el present treball. És el de la Foia Roja. És una expressió molt estesa per tota la geografia del Sud del nostre país, i que de vegades es refereix a una depressió estructural o tectònica i altres a una morfològica. La foia de la qual parlem pertany al segon grup, d'una depressió de tipus morfològic, resultat de la dissolució sofrida per les calcàries. El segon element del topònim és un adjectiu: roja, segurament referit al color de la terra acumulada que reposa al fons de la foia, producte derivat de la des-

calcificació de les calcàries (*terra rossa*). Sí, es tracta d'una dolina càrstica, d'una forma més o menys ovalada que en un dels seus extrems ha estat erosionada per un barranc que està amenaçant buidar-lo de *terra rossa*. En aquests topònims tenim dues observacions lingüístiques: un tancament de la vocal o > u i que tal volta, per tal cosa, ara pronunciem Fuia.⁵

V. CONCLUSIONS

Evidentment des de la perspectiva geogràfica, la toponímia resulta altament positiva. S'ha tractat de demostrar que la toponímia esdevé una tècnica de treball que, sobre-tot serveix com un mitjà per a apropar-se a una realitat geogràfica determinada.

En realitat s'ha vist que els noms de lloc valen per a marcar una pauta a l'hora de seguir una investigació. Si la finalitat de la mateixa és l'estudi del modelat del relleu o d'altres aspectes geogràfics és totalment aprofitable.

No cal deixar que la informació que el topònim conté es perdi o no s'utilitzi com caldria. Hi ha investigadors o estudiosos que no ho valoren de la mateixa manera. No cal perdre o subvalorar o subutilitzar aquest patrimoni.

⁵ Agraesc la col·laboració d'Antoni Mas i Miralles per les seues aportacions lingüístiques sobre els topònims.